ПРОБЛЕМИ СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА *PROBL. SLAVONIC STUD.*
2009. Вип. 58. С. 221–230. *2009. Vol. 58. P. 221–230.*

УДК 811.162.1:81'373.7

ФРАЗЕОЛОГІЧНА ОДИНИЦЯ *KRĘCIĆ NOSEM* У КОРПУСАХ ТЕКСТІВ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

Оксана ЛОЗИНСЬКА

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, e-mail: oxanalozynska@rambler.ru
Кафедра польської філології

У статті досліджуються особливості функціонування в корпусах текстів польської мови фразеологічної одиниці *kręcić nosem*, прототипом і внутрішньою формою якої є лінійний опис відповідного мімічного знака. Визначено нормативну структуру та мотиваційну базу, тобто відповідний мімічний знак, ФО *kręcić nosem*; виділено та згруповано функціональні зміни ФО; виявлено найтиповіші інновації цієї ФО та зроблено спробу з'ясувати причину їх появи.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, мімічний знак, фразеологічна норма, фразеологічна інновація, фразеологічна модифікація, фразеологізація жестової номінації, корпус текстів польської мови.

В останні десятиліття в польському та українському мовознавстві широко розгорнулося дослідження проблем функціонування фразеологічних одиниць (далі ФО) у художніх та публіцистичних текстах. Так, питання структури фразеологічної норми, фразеологічної варіантності, фразеологічних змін та помилок у газетно-публіцистичних, наукових, популярнонаукових та художніх текстах вивчав С.Бомба[1], канонічне вживання та зміни ФО в повоєнній поезії – А.Пайдзінська[2], традиційну й інноваційну актуалізацію ФО у повоєнних поетичних текстах, зокрема у жартівливих віршах (фрашках) – Я.Ліберек[3], фразеологічні зміни у фейлетонах – Г.Дзямська-Ленарт[4], фразеологічну норму, свідомі і несвідомі модифікації, формальні та семантичні модифікації у фейлетонах – Г.Майковська[5], семантичні та структурно-семантичні зміни ФО у творах української художньої літератури – В.Білоноженко, І.Гнатюк[6], історичні

[1] *Bąba S.* Struktura normy frazeologicznej // Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej: W 6 t. / Pod red. M. Basaja, D. Rytel. Wrocław, 1985. T. 3. S. 87–105; *Bąba S.* Innowacje frazeologiczne. Poznań, 1989.

[2] *Pajdzińska A.* Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji. Lublin, 1993.

[3] *Liberek J.* Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej. Poznań, 1998.

[4] *Dziamska-Lenart G.* Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej. Poznań, 2004.

[5] *Majkowska G.* Klasyfikacja semantyczna zamierzonych modyfikacji związków frazeologicznych // Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej: W 6 t. / Pod red. M. Basaja, D. Rytel. Wrocław, 1988. T.5. S.143–163.

[6] *Білоноженко В.М., Гнатюк І.С.* Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ, 1989; *Гнатюк І.С.* Трансформация традиционных фразеологизмов в языке современной художественной прозы. Автореф. дис. … канд. филол. наук. Киев, 1982.

© Лозинська О., 2009

та індивідуально-авторські зміни ФО – В.Ужченко, Д.Ужченко[7], зміни ФО в сучасному публіцистичному дискурсі – О.Андрейченко[8] і ін.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена відсутністю в польському та українському мовознавстві комплексних досліджень, присвячених вивченню функціональних особливостей польських мімічних фразеологізмів у сучасних текстах. Сучасна ж корпусна лінгвістика забезпечує можливість спрощеної і прискореної, але водночас точної та детальної процедури лінгвістичного опрацювання великих масивів найрізноманітніших текстів, у яких реалізуються ФО. А самі корпусні методики уможливлюють збір, опрацювання, зберігання великих за обсягом текстових масивів з ФО та забезпечують межову швидкість екстрагування з них фразеологізмів.

У пропонованій статті визначаються особливості функціонування фразеологічної одиниці *kręcić nosem* в корпусах текстів польської мови. У ході дослідження ставимо за мету проаналізувати особливості функціонування мімічної ФО *kręcić nosem* у корпусах текстів польської мови та вирішити низку проблем, зокрема: встановити за допомогою фразеологічних та загальних словників польської мови нормативну структуру ФО *kręcić nosem*; визначити мотиваційну базу ФО *kręcić nosem*, тобто відповідний мімічний знак, та виявити спосіб його ідіоматизації; на основі корпусів текстів польської мови виділити та згрупувати функціональні зміни ФО; виокремити її найтиповіші інновації в корпусах текстів польської мови та спробувати з'ясувати причину їх появи.

У ході дослідження аналізувалися два корпуси текстів польської мови як сукупність автентичних текстів польської мови, відповідно впорядкованих й опрацьованих та доступних в електронній версії. Як зазначає М. Лазінський, про достовірність будь-якого корпусу свідчить не лише його обсяг, а й стильова, жанрова і хронологічна пропорційність текстів у ньому. Korpus Języka Polskiego PWN (korpus.pwn.pl) повною мірою відповідає цій умові (у 2000 р. він сягнув понад 50 млн. слів[9]). Ми використали матеріали того підкорпусу PWN, який є загальнодоступним у мережі, налічує 40 млн. слів та повністю відповідає структурі цілого корпусу. Korpus IPI PAN (korpus.pl) – це великий 70-мільйонний корпус з морфологічною анотацією, що міститься у вільному доступі в Інтернеті[10].

За основу статті обрано запропоновану польським мовознавцем С.Бомбою концепцію фразеологічної норми як сукупності ФО, їх варіантів і синонімів та правил реалізації фразеологізмів у тексті, апробованих польською мовною спільнотою. Як сукупність ФО фразеологічна норма близька узусу, а як сукупність правил їх реалізації у текстах – близька системі. Системність і узуальність – це дві сторони фразеологічної норми[11].

Фразеологічна норма ФО *kręcić nosem* встановлювалася за допомогою фразеологічних та загальних словників польської мови. Необхідно зазначити, що більшість з них фіксує лише інваріант ФО *kręcić nosem*. Зокрема, "Słownik frazeologiczny języka polskiego" С.Скорупки (далі SFJP) фіксує її зі значенням 'okazywać niezadowolenie, grymasić, niepochwalać czego, mieć zastrzeżenia' (виявляти незадоволення, капризувати, не схвалювати чогось, мати застереження) (SFJP); фразеологічний словник "Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny" за редакцією С.Бомби, Я.Ліберека (далі SFWP) – зі

---

[7] *Ужченко В.Д., Ужченко Д.В.* Динаміка українських фразеологізмів // Фразеологія сучасної української мови. Київ, 2007. С.210–237.

[8] *Андрейченко О.І.* Лексична заміна компонентів фразеологічних одиниць у жанрі політичної дискусії // Учен. зап. Таврич. ун-та. Т. 20(59) №6. Филология. Симферополь, 2007. С.158–163 і ін.

[9] *Łaziński M.* Korpus PWN // Inny słownik języka polskiego / Pod red. M. Bańki. Warszawa, 2000. S.56.

[10] *Rudolf M.* Metody automatycznej analizy korpusu tekstów polskich. Warszawa, 2004. S.27.

[11] *Bąba S.* Struktura normy frazeologicznej // Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D. Rytel. Wrocław, 1985. T.3. S.103–104.

значенням ‘okazywać niezadowolenie, grymasić’ (виявляти незадоволення, капризувати) і подає дві схеми валентності: Kto+kręci nosem, Kto+kręci nosem +na co (SFWP); “Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego” за редакцією П.Мюльднер-Нєцковського (далі WSFJP) – зі значенням ‘okazywać niezadowolenie, grymasić z jakiegoś powodu’ (виявляти незадоволення, капризувати з якогось приводу); “Inny słownik języka polskiego PWN” за редакцією М.Банька (далі InnySJP) у словниковій статті *nos* фіксує цю ФО таким чином: ‘Mówimy, że ktoś **kręci nosem** na coś, jeśli okazuje niezadowolenie z tego powodu’ (Говоримо, що хтось **крутить носом**, якщо виявляє незадоволення з цього приводу). Однак інші словники – “Uniwersalny słownik języka polskiego” за редакцією С.Дубіша (далі USJP) та “Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami” за редакцією А.Клосінської, Е.Соболь, А.Станкевич (далі WSFzP) – пропонують варіанти *kręcić (na coś, nad czymś) nosem/głową* зі значенням ‘okazywać niezadowolenie z powodu czegoś, wyrażać dezaprobatę, nie zgadzać się na coś’ (виявляти незадоволення з якогось приводу, виражати несхвалення, не погоджуватись на щось). Таким чином, на основі проаналізованих словникових статей виділяємо варіанти ФО *kręcić (na coś, nad czymś) nosem/głową* з ядерною семою ‘незадоволення’ та чотирма периферійними семами: ‘капризування’, ‘несхвалення/засудження’, ‘застереження’, ‘непогодження на щось’.

Отже, формальна різниця між варіантами ФО *kręcić (na coś, nad czymś) nosem/głową* зводиться до заміни в їх структурі іменникових компонентів (*nos/głowa*) при наявності спільної ядерної семи ‘незадоволення’ та периферійних сем ‘капризування’, ‘несхвалення/засудження’, ‘застереження’, ‘непогодження на щось’.

Імовірно, ФО *kręcić nosem* і *kręcić głową* стали варіантами на основі спільної в їх семантичній структурі семи ‘незадоволення’, яка в одному випадку, в ФО *kręcić (na coś, nad czymś) nosem/głową*, є ядерною, а в іншому випадку, у ФО *kręcić głową* – периферійною, а також семи ‘несхвалення’, яка для ФО *kręcić (na coś, nad czymś) nosem/głową* є периферійною, а для ФО *kręcić głową* – ядерною.

На наступному етапі дослідження приділено увагу мотиваційній базі ФО *kręcić (na coś, nad czymś) nosem/głową*, тобто мімічному знаку, покладеному в її основу, та зроблено спробу простежити шлях її виникнення. Ця ФО разом з однойменним мімічним знаком служить для вираження відповідних емоцій і є зручним засобом опису їх мовної та жестової концептуалізації.

Як зазначає Г.Крейдлін, ступінь фразеологізації жестової номінації є вищий, ніж у вільного сполучення слів[12]. Це відбувається за рахунок того, що, крім фізіологічного, суто утилітарного руху людського тіла, жест має знаковий характер, де форма і зміст поєднані на основі певної домовленості.

Польський словник жестів і міміки “Gestykulacja i mimika. Słownik.” К.Яжомбека[13] – єдиний на сьогоднішній день словник кінетичних знаків поляків – налічує 177 кінетичних знаків, поданих у тематичному порядку, але, на жаль, мімічного знака, що ліг в основу ФО *kręcić nosem*, не фіксує. Натомість, словник російського вченого А.Акішиної[14] “Жесты и мимика в русской речи” у словниковій статті *кривить/скривить губы/рот/нос; воротить нос* дає такий фізіологічний опис цього мімічного знака: “Уголки губ опускают вниз или сомкнутые губы вытягивают в сторону так, что слегка оттягивается и нос. Глаза отводят в ту же сторону” зі значенням незадоволення, несхвалення, небажання щось робити.

---

[12] *Крейдлин Г.Е.* Невербальная семиотика. Москва, 2004. С.288.

[13] *Jarząbek K.* Gestykulacja i mimika. Słownik. Katowice, 1994.

[14] *Акишина А.А. и др.* Жесты и мимика в русской речи. Москва, 1991. С.35.

Зробимо спробу реконструювати мімічний знак і порівняти його з відповідною ФО, використовуючи концепцію Г.Крейдліна про перехід від жесту до жестового фразеологізму, при якому відбувається символічне перетворення жесту як значущого фізичного руху тіла в культурний і мовний елемент[15]. Власне у ФО тілесність як біологічна суть жесту семантично відходить на дальший план, а більшої ваги набувають смислові компоненти, що визначають психологічну та культурну функцію жесту.

Для розмежування ФО та відповідного мімічного знака в корпусах текстів польської мови ми проводимо інтерпретацію їх значення шляхом розгорнутої дефініції та показуємо спосіб переходу від міміки (позначено при аналізі прикладів цифрою 1) до ФО (позначено цифрою 2), використовуючи при цьому спосіб інтерпретації Г.Крейдліна. Імовірно, що мотиваційною базою для ФО *kręcić (na coś, nad czymś) nosem/głową* є один і той самий мімічний знак.

Мімічний знак трактується не просто як вираз обличчя – фіксоване положення м'язів, а як динамічний значущий рух, який не змінює положення самої голови та має вузько окреслену межу. Йдеться виключно про видиму частину обличчя – очі, брови, чоло, щоки, ніс, губи та підборіддя, а також рух його м'язів, які містять і передають певне комунікативне значення. Мімічний знак є способом вираження емоційного стану та ставлення до людей, явищ і т. ін. А такий невербальний знак, як *крутити головою* (слідом за Е.Верещагіним та В.Костомаровим[16]), відносимо до жестів, оскільки він змінює положення голови, тому не є об'єктом цього дослідження.

На основі тез Г.Крейдліна[17] здійснюємо розмежування мімічного знака та відповідної ФО в корпусах текстів польської мови:

Теза 1. **ФО має інтерпретувальне значення**, тобто, насправді передає лише те, що вираз обличчя Х-а під впливом пережитих ним емоцій змінився й отримав саме такий вигляд; реально з його носом чи головою могло взагалі нічого не відбуватися[18].

Теза 2. **Жест описує актуальну ситуацію комунікації** і підкреслює природу жесту як дії[19].

Отже, вважаємо, що **мімічний знак є вираженням конкретної дії**, яка має або мала місце, тому й уживається він у діалогах як реакція на певні слова чи інформацію. Припускаємо, що цей мімічний знак викликає відповідні мовні реакції типу: 'Чим ти незадоволений? Що тобі не подобається? Чому ти кривишся? тощо'.

- Визначення мімічного знака можна представити таким чином:

<людина> Х *kręci nosem/głową* 1 <на/над Р>

"Х опускає кутики губ вниз або витягує зімкнуті губи в бік так, що злегка відтягується і ніс Х-а після певної події чи інформації Р, очі теж відводить в той самий бік, що свідчить про те, що Х незадоволений Р, не схвалює Р, не бажає робити Р, таким чином Х демонструє своє ставлення до Р'.

Розглянемо представлення цього мімічного знака в корпусах текстів польської мови:

...Gdy ten przybiegał doń z donosem, wybrzydzał długo, kręcił nosem, wreszcie powiadał: To zbyt miałkie... (korpus.pwn.pl);

- Визначення ФО *kręci nosem/głową* можна представити так:

Х *kręci nosem/głową* 2 <на/над Р>

---

[15] *Акишина А.А. и др.* Жесты и мимика в русской речи. С.287–312.
[16] *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г.* Язык и культура. Москва, 1983. С.197–198.
[17] *Крейдлин Г.Е.* Невербальная семиотика. С.287–312.
[18] Там само. С.311.
[19] Там само. С.307.

"Людина X дуже незадоволена тим, що P, не схвалює P чи не бажає робити P; при цьому вираз обличчя X-а такий, ніби X *kręci nosem/głową* 1'.

Розглянемо представлення цієї ФО в корпусах текстів польської мови:

...Ale to nie jest idealne rozwiązanie. Klienci kręcą nosem, bo to nie wygląda najlepiej... (korpus.pl IPI PAN).

Наше припущення щодо контекстуальної мовної реакції типу: 'Чим ти незадоволений? Що тобі не подобається? Чому ти кривишся? тощо' на мімічний знак X *kręci nosem/głową* 1 <на P> не знайшло підтвердження у проаналізованих корпусах текстів польської мови. Тому можемо стверджувати, що межа між мімічним знаком X *kręci nosem/głową* 1 <на P> та ФО X *kręci nosem/głową* 2 <на P> є розмитою і нечіткою.

При порівнянні визначень мімічного знака і відповідної ФО видно, що перше з них X *kręci nosem/głową* 1 описує актуальну ситуацію комунікації і підкреслює природу цього мімічного знака як дії, тоді як визначення X *kręci nosem/głową* 2 представляє собою не саму дію, а її опис, оскільки за поведінкою людини X, про яку йдеться у визначенні ФО, немає ніяких дій, адже ФО лише інтерпретує дію, а міміка виражає дію чи навіть сама є цією дією.

Після порівняння визначень мімічного знака та ФО ми звернули увагу на те, що перехід від мімічного знака до ФО *kręci nosem/głową* **відбувся без асоціативного зв'язку**[*], **де сенс мімічного знака повністю увійшов у сенс ФО**.

Теза 3. Інколи у **відмежуванні ФО від мімічного знака допомагає ширший контекст** уживання мовної одиниці – наприклад, низка однорідних присудків у контексті *…Wielkimi orkiestrami dyrygują przeważnie obcokrajowcy. Niemieccy muzycy patrzą na zegarek i kręcą nosem, gdy np. Abado przeciąga próbę z berlińską orkiestrą…* (korpus.pl IPI PAN) підкреслює актуальність ситуації комунікації та природу жесту як дії. Саме через візуалізацію дії за допомогою словосполучення *patrzą na zegarek* наголошується невербальний характер використаного в контексті мовного знака *kręcą nosem*[20].

При цьому варто підкреслити, що мовна одиниця *kręcić nosem* через неможливість буквального виконання зазначеної дії (адже людина не може крутити своїм носом) у більшості випадків використання у контекстах має фразеологічне значення, тобто, є ФО.

З метою систематизації й опису функціональних змін, що відбуваються в досліджуваній ФО, а також для визначення можливих причин їх появи, звертаємося до контекстів, зібраних з корпусів текстів польської мови IPI PAN і PWN, і на основі класифікації фразеологічних інновацій С.Бомби[21] розглядаємо особливості функціонування в них ФО *kręcić nosem*.

За допомогою програми пошуку POLIQARP та мови регулярних виразів нами здійснено пошук ФО *kręcić nosem* у корпусі текстів польської мови IPI PAN ([base=kręcić][]{,3}[base=nos]) та у доступній у мережі Інтернет-версії Korpus Języka Polskiego

---

[*] Для порівняння: прикладом переходу від мімічного знака до фразеологізму з асоціативним зв'язком є ФО *patrzeć bykiem*, у формальній структурі якої мімічний знак переданий непрямо, а через порівняння "такий, як у незадоволеного бика".

[20] Додатково однорідні присудки як підтвердження невербальності мімічного знака *X kręci nosem 1* виявлено у контекстах, знайдених у мережі Інтернет через систему пошуку Google, наприклад: *… Wtedy to właśnie wleciał był do sali Chochlik. Teraz pod sufitem kołysze się na malutkich skrzydełkach, chichoce, noskiem kręci i cały w oglądaniu przysięgłych zatopiony, samego siebie zapytuje: "Na którego to najpierw spaść?!"…* (http://pl.wikisource.org/wiki/-Chochlik-Psotnik)*;… A cóż ona? Pochyla się nad tym, kręci noskiem, wreszcie odpycha na środek stołu, w stronę siedzących naprzeciw profesorów literatury – "chcecie szarlotkę?". …* (http://www.iphils.uj.edu.pl/~j.hartman/pu.php?c=-metafilozofia&p=ostateczne_rozstrzygniecie) та *... Kręci noskiem, cmoka, świszcze, Primadonna, zimna dusza! Kichać na to! Niech trwa koncert, Choć zazdrości im signora, Aż uśmiechem zaróżowi ...* (http://koteczkowy.bloog.pl/).

[21] Там само. С.46–66.

PWN обсягом 40 мільйонів слів. Зокрема, з корпусів текстів польської мови виділено 69 контекстів, з них два контексти містили мімічний знак, 60 контекстів містили ФО: 33 – її нормативну форму *kręcić nosem*, 27 – інновації.

Фразеологічними інноваціями, слідом за С.Бомбою, ми вважаємо будь-які порушення формальної і/або семантичної структури ФО чи порушення її лексичної сполучуваності щодо сучасної норми, зафіксованої у словниках польської мови[22].

Серед фразеологічних інновацій, зокрема, виділяємо **модифікації** (innowacje modyfikujące), які, згідно з концепцією С.Бомби, трактуємо як інновації, що виникають шляхом змін структури фразеологізму[23].

1. Розширення (innowacja rozwijająca) **–** це, за визначенням С.Бомби, інновації, що виникають у результаті доповнення лексичного складу ФО новими компонентами, як правило, для актуалізації її змісту[24].

Нами зафіксований один приклад розширення структури ФО через додавання до її лексичного складу обставини способу дії, наприклад, *wyraźnie kręcić nosem: ...Margaret była więc zachwycona skromnym poczęstunkiem, jaki zaoferowano im zaraz po przybyciu na miejsce, zwłaszcza pysznymi małżami, podanymi z tłustym, aromatycznym sosem, choć jej towarzysz wyraźnie kręcił nosem na taką potrawę...* (korpus.pl IPI PAN). Прислівник *wyraźnie* актуалізує та підсилює значення семного складу ФО та вносить у її структуру семантичний відтінок зримості/видимості виконаної дії.

Прикладів розширення структури ФО *kręcić nosem* за допомогою означення не виявлено.

2. Регуляція (innowacja regulująca), згідно з концепцією С.Бомби, виникає у результаті граматичних і словотвірних змін, зокрема, це може бути зміна в межах категорії числа, стану, виду, словотвірної форми компонента і зміни синтаксичної схеми всієї ФО[25]:

1) зміна в межах категорії числа компонента

В опрацьованих нами корпусах текстів виявлено 11 контекстів зі зміною в межах категорії числа іменного компонента аналізованої ФО з однини на множину *kręcić nosami*: *…Moim zdaniem, nie zawiódł również Steven Spielberg – mimo że krytycy kręcili nosami nad 'Sztuczną inteligencją', nikt nie odmówił jego dziełu ogromnej siły emocjonalnego oddziaływania i mądrości przesłania. …* (korpus.pl IPI PAN).

Зазначена інновація – заміна числа компонента фразеологізму з однини на множину – є логічним узгодженням у межах речення та служить, напевно, для підкреслення того факту, що своє незадоволення виражає велика кількість людей.

Зафіксовано також два суміщені типи інновації, в яких разом зі зміною в межах категорії числа відбулося розширення лексичного складу ФО. Тому такий тип інновації ми називаємо регуляцією з розширенням, наприклад *pogardliwie kręcić nosami*: *…po gwałtownym spadku popularności disco polo i muzyki rockowej. Zdania krytyków są jednak podzielone – jedni pogardliwie kręcą nosami, nazywając z pobłażaniem nowe zjawisko terminem 'folko polo'…* (korpus.pl IPI PAN). Варто зазначити, що ця інновація виникла, очевидно, в результаті задуму автора підкреслити емоційний стан великої кількості людей з додатковим розширенням за допомогою прислівника *pogardliwie* семантичної структури ФО сенсом вираження зневаги.

kręcić (jednak) nosami: …byłby za darmo, sportowcy startujący w Norwegii mieszkaliby na miejscu. Eksperci MKOl kręcą jednak nosami: droga z Helsinek na miejsce rozgrywania konku-

---

[22] *Bąba S.* Innowacje frazeologiczne. Poznań, 1989. S.46.
[23] Ibid. S.46.
[24] Ibid. S.51.
[25] Ibid. S.60.

rencji w Lillehammer i z powrotem zajęłaby ok. 9 godzin,… (korpus.pl IPI PAN). Разом зі зміною в межах категорії числа іменникового компонента ФО відбулося її розірвання сполучником *jednak*, який наголошує на незгідності інтерпретованої фразеологізмом *kręcić nosem* дії з попереднім контекстом і, можливо, певною мірою розширює структуру та значення ФО.

2) зміна словотвірної форми компонента у проаналізованих корпусах текстів польської мови нами не виявлена, але[26], наприклад, таку зміну фіксує С.Бомба у монографії "Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny": *kręcić noskiem*: *...Redaktorzy kiwali główkami. Redaktorki kręciły noskami*... На нашу думку, заміна іменникового компонента *nosem* на його пейоративний відповідник *noskami*, вносить у семантичну структуру ФО сему 'насмішки, лагідної зневаги'.

У ході дослідження виявлено словотвірні зміни в межах дієслівного компонента, а саме: номіналізацію (nominalizacja) як вид синтаксичної фразеологічної деривації, яка, за словами С.Бомби[27], полягає в перетворенні дієслівної ФО (zwrot) на іменникову (wyrażenie), що входить у той самий словотвірний ряд, що і її твірна основа, а відрізняється від неї синтаксичною формою і функцією.

Розглянемо кілька прикладів (усього виявлено шість контекстів) *…Tak jest od 200 lat. I tak zostanie. Bunt, kręcenie nosem, konflikt - wszystko to może mieć fatalne skutki. …* (korpus.pl); *...tu przenieść z gmachu Biblioteki Krasińskich. Ileż było narzekań i kręcenia nosem!...* (korpus.pwm.pl).

Суміщений тип між номіналізацією і розширенням, який можна назвати номіналізацією з розширенням, може бути проілюстрований такими прикладами:

1) *bez wielkiego kręcenia nosem: …Mogę powiedzieć, że ten sukces, który we wtorek udało się osiągnąć w Pradze, owocuje tym, że będziemy mogli wprowadzać te rzeczy, zgodne z prawem międzynarodowym, bez wielkiego kręcenia nosem przez naszych partnerów,…* (korpus.pl IPI PAN). Ця інновація виникла в результаті аналогії зі словосполученням *bez wielkiego niezadowolenia*, а доданий компонент вносить у семантичну структуру ФО відтінок слабкої інтенсивності емоції незадоволення;

2) *nieustające kręcenie nosem … dotąd przekonanie, że Unią rządzą Francuzi i Niemcy przy nieustającym kręceniu nosem przez Brytyjczyków i Polaków. … (korpus.pwn.pl).* Ця інновація виникла при одночасній номіналізації дієслівного компонента ФО *kręcić nosem – kręceniu nosem* та розширенні структури фразеологізму дієприкметником *nieustający*, який підсилює значення ФО додатковим значенням постійності і безперервності виконуваної дії.

Зміни в межах категорії стану, виду компонента чи зміни синтаксичної схеми ФО *kręcić nosem* у проаналізованих корпусах текстів польської мови не виявлено.

3. Контамінація (innowacja kontaminująca) – це, на думку С.Бомби, поєднання двох чи більше ФО, кожна з яких додає до нового утворення частину (або весь) свого лексичного і семантичного складу, а також поєднання ФО з вільним словосполученням[28].

---

[26] Такого типу інновації виявлені в мережі Інтернет через систему пошуку Google, наприклад: *…Komentatorka "Gazety" podsumowuje delikatnie: "I to oczywiście źle". Agnieszka Kublik kręci noskiem na Platformę jak mamusia na psotne dzieci. …* (http://www.rp.pl/artykul/90068.html). Таких інновацій знайдено всього 61, з них 29–на сайтах, написаних літературною мовою, та 32–розмовною мовою. Виявлено також чотири приклади інновацій типу *kręcenie noskiem*, які назвемо номіналізацією з регуляцією, два приклади інновації типу *kręcić noskami*, які назвемо інновацією з подвійною регуляцією в межах одного компонента ФО, два приклади інновації типу *noskiem kręcić*, які назвемо регуляцією зі зміною порядку компонентів.

[27] *Bąba S.* Frazeologiczna derywacja syntaktyczna // Czynić słowami. Studia ofiarowane K. Długosz-Kurczabowej / Pod red. H. Karaś. Warszawa, 2006. S.41.

[28] *Bąba S.* Innowacje frazeologiczne. Poznań, 1989. S.55–59.

Інновація *głową w kółko kręcić* могла виникнути в результаті контамінації ФО *kręcić głową* з ФО *kręcić się w kółko.* ФО *kręcić się w kółko* зі значенням *'Mówimy, że ktoś* ***kręci się w kółko****, jeśli podejmowane przez niego wysiłki nie przynoszą rezultatów i wciąż wraca on do punktu wyjścia' (InnySJP)* (Говоримо, що хтось **крутиться в коло**, якщо зусилля, які він робить, не приносять результатів, і він знову повертається до вихідного положення) поєдналася з аналізованою ФО *kręcić głową* на основі спільного формального компонента *kręcić* і зі зміною порядку компонентів: *...a w końcu przychodzą do mnie i głową w kółko kręcą – jakby nie mieli kręgosłupa – wyjaśnia, bawiąc się swoim wahadełkiem...* (korpus.pwn.pl). Інновація *głową w kółko kręcić* виникла також у результаті поєднання значення нерезультативності витрачених зусиль (InnySJP) ФО *kręcić się w kółko* і вираження рухом голови несхвалення, незадоволення або захоплення, задоволення (WSFJP) ФО *kręcić głową.* Саме таким чином автор передає значення безрезультатного вираження незадоволення, пояснюючи, підсилюючи і уточнюючи це значення фразеологізмом *nie mieć kręgosłupa* зі значенням 'mieć słaby charakter lub brak zasad moralnych' (мати слабкий характер або не мати моральних принципів) (InnySJP), що і є, мабуть, причиною цієї безрезультативності.

З іншого боку, інновацію *głową w kółko kręcić* можна вважати розширенням компонентного складу ФО *kręcić głową* словосполученням *w kółko* зі значенням 'Jeśli ktoś robi coś **w kółko**, to ciągle powtarza tę samą czynność.' (Якщо хтось робить щось **в коло**, то постійно повторює ту саму дію) (InnySJP) зі зміною порядку слів.

Суміжним типом – контамінацією з номіналізацією – є інновація *przyjąć kogoś z kręceniem nosem*[29]*: …I znów znajdą się pewnie, jak to było po poprzednim meczu w Czermnie, malkontenci, którzy z kręceniem nosem przyjmą sobotni remis Sandecji…* (korpus.pl IPI PAN), де автор поєднав два фразеологізми з протилежним значенням: ФО *przyjąć kogoś z otwartymi ramionami* зі значенням 'вітати когось радісно, з ентузіазмом, сердечно' (InnySJP) і номіналізації ФО *kręcić nosem – kręcenie nosem* для вираження протилежної, негативної, емоції. Між цими двома ФО відбувається складна семантико-експресивна й контекстно-стилістична взаємодія. Разом з тим, можна припустити, що в цьому контексті маємо інновацію номіналізації *z kręceniem nosem*, що виникла за аналогією зі сполученням *z niezadowoleniem.*

Майже всі перелічені вище модифікації стосуються зміни дієслівного компонента, лише в регуляції зафіксовано зміни іменникового компонента.

Варто зазначити, що нами не виявлено жодного з виділених С.Бомбою прикладів: інновації-скорочення (innowacja skracająca), що виникає в результаті звуження лексичного складу ФО[30], та інновації-заміни (innowacja wymieniająca), яка полягає в заміні компонента ФО якимось іншим словом, котре мовцеві видається привабливішим[31].

---

[29] Цитата за оригіналом, але не виключено, що тут є друкарська помилка. Для підтвердження нашого сумніву ми звернулися до системи пошуку Google і виявили, що в Інтернеті зафіксовано як інновації типу *z kręceniem nosem*, так і *z kręceniem nosa*, наприклад: *…Powiedziałem o moim pomyśle znajomym. Zaraz spotkałem się z kręceniem nosa i wypowiedziami typu: "Tam jest pełno lanserów". …* (http://www.lubforum.pl/viewtopic.php?t=1805) (усього чотири приклади) та *…Owszem, to Polska jest - często spotkasz się z kręceniem nosem, wymaganiem więcej niż było w umowie, czy nierzetelnością.…* (http://nbw.jogger.pl/2005/12/05/standardy-sa-zle-bo-sa-bardziej-czasochlonne-i-mniej-intuicy/) (усього три приклади). Серед цих прикладів ми виявили також дві інновації розширення: *…Zaskoczyła mnie komputerowa charakteryzacja na jaką zdecydował się Nolan. Początkowo odebrałem to z lekkim kręceniem nosa, ale teraz myślę, że najważniejsze zostało spełnione. …* (http://fullycoolture.blogspot.com/2008/08/mroczny-rycerz.html*); … Zapowiedź ta oczywiście spotkała się z uzasadnionym kręceniem nosem fanów. Wrzesień miał przynieść koncertowe DVD. …* (http://www.mizantropia.org/dm/historia.php).

[30] *Bąba S.* Innowacje frazeologiczne. S.49.

[31] Ibid. S.54.

В аналізованих контекстах виявлені також інновації розширення лексичної сполучуваності (innowacje rozszerzające) ФО[32] *kręcić nosem*, синтаксичну схему якої зафіксовано у SFWP: *Kto+kręci nosem, Kto+kręci nosem+na co*. Розширення лексичної сполучуваності ФО *kręcić nosem* відбувається через заміну *kto* (істота – людина) на *co* (неістота), при цьому змінюється обсяг денотації ФО, зокрема, спостерігаємо його розширення, наприклад: *kraj+kręci nosem+na co: …We wrześniu w znanym piśmie ″The Economist″ ukazał się artykuł kpiący na temat Polski, w którym m.in. czytamy: Trudno wyobrazić sobie jakikolwiek kraj kręcący nosem*[33] *na darmowe pieniądze przeznaczone na promocje inwestycji…*(korpus.pl. IPI PAN); *związki zawodowe+kręcą głową+na co*: *... musiałby mieć nadwyżki finansowe. – Poza tym trzeba ludziom bardzo dobrze płacić, a na to kręciły głową związki zawodowe...* (korpus.pl IPI PAN).

У цих контекстах спостерігається розширення обсягу денотації ФО *kręcić (na coś, nad czymś) nosem/głową*, оскільки ці інноваційні фразеологізми стосуються дії країни чи громадського об'єднання, а не самої людини, як це передбачає традиційне значення ФО. Так через розширення денотації ФО видозмінюється суб'єкт дії переходом від нормативного та традиційного для ФО *людина* до абстрактного поняття на позначення *об'єднання людей*.

Суміжним типом – розширенням структури ФО з одночасним розширенням лексичної сполучуваності – є інновація *Unia Pracy+kręci nieco nosem: ... Polecam zatem łaskawej pamięci Sojusz Lewicy Demokratycznej i także Unię Pracy, która co prawda ostatnio kręci nieco nosem, ale jak znamy to z doświadczenia...* (korpus.pl IPI PAN). Розширення обсягу денотації ФО *kręcić nosem* відбувається за рахунок зміни з традиційного для ФО суб'єкта дії *людина* на інноваційний суб'єкт дії *об'єднання людей*. Розширення ж компонентного складу ФО прислівником *nieco* вносить у її структуру семантичний відтінок незначної інтенсивності виконуваної дії.

Отже, в ході дослідження ми виокремили варіанти ФО *kręcić (na coś, nad czymś) nosem* і *kręcić (na coś, nad czymś) głową* на основі спільної ядерної семи 'незадоволення' та з набором периферійних сем 'капризування', 'несхвалення/засудження', 'застереження', 'непогодження на щось'. Також встановлено, що мотиваційною базою ФО *kręcić nosem* є однойменний мімічний знак *X kręci nosem 1*, який описує актуальну ситуацію комунікації, тобто, виражає конкретну дію, та вживається переважно у діалогах, тоді як ФО має тільки інтерпретувальне значення.

У процесі дослідження зафіксовано лише два контексти з мімічним знаком *kręcić nosem*. Допоміжним критерієм у встановленні невербального характеру мовної одиниці *kręcić nosem* була присутність однорідних присудків, які актуалізують конкретність виконаної мімічної дії. Корпуси текстів польської мови не фіксують мовних реакцій на підкреслення невербальності мовної одиниці *kręcić nosem*. Отже, межа між ФО *kręcić nosem* й однойменним мімічним знаком є нечіткою та розмитою, оскільки мовна одиниця *kręcić nosem* через неможливість буквального виконання зазначеної дії (адже людина не може крутити носом), здебільшого має фразеологічне значення і є фразеологізмом, а її ідіоматизація відбулася шляхом переходу мімічного знака *X kręci nosem 1* у ФО *X kręci nosem 2* без асоціативного зв'язку, де сенс мімічного знака повністю увійшов у семантику ФО.

Окрім варіантів ФО *kręcić (na coś, nad czymś) nosem/głową*, у корпусах текстів польської мови зафіксовані також їх фразеологічні інновації. Найчисленнішими серед виділених у корпусах текстів польської мови інновацій є модифікації, зокрема регуляція

---

[32] *Bąba S.* Innowacje frazeologiczne. S.64.

[33] Дієприкметникову форму аналізованої ФО вважаємо її парадигматичною формою, а не структурною інновацією.

(всього 11 ФО + 6 ФО з номіналізацією) та розширення (одна ФО); інновації розширення лексичної сполучуваності ФО (всього дві ФО). Виділено суміщені типи інновації: регуляцією з розширенням (всього дві ФО), номіналізацію з розширенням (одна ФО) та розширення компонентного складу ФО з одночасним розширенням її лексичної сполучуваності (одна ФО). Спірними залишилися інновації: контамінація чи розширення (одна ФО), контамінація з номіналізацією чи просто номіналізація (одна ФО).

Незначна кількість інновацій, зафіксованих у корпусах текстів польської мови, дає підстави зробити висновок, що ФО *kręcić nosem* є загальновідомою і загальновживаною з чітко усвідомлюваним носіями мови значенням ‘виявляти незадоволення з якогось приводу, виражати несхвалення, засудження, мати застереження щодо чогось, не погоджуватись на щось’. Усі виділені інновації ФО *kręcić nosem* є контекстуально обумовленими, оскільки вживаються в результаті свідомого задоволення семантичних потреб висловлення: його експресивності і/чи актуалізації та підкреслення змісту висловленого. Варто зазначити, що незначними змінами можна вважати інновації регуляції ФО *kręcić nosem*, де зафіксовані зміни компоненту фразеологізму вносять у структуру фразеологізму лише незначний відтінок значення, спровокований/підкріплений контекстуально. Натомість, інновації контамінації, розширення компонентного складу чи лексичної сполучуваності, тобто обсягу денотації, ФО *kręcić nosem* є значними, оскільки змінюють (розширюють) не лише формальну структуру ФО, а й семантичну. Перелічені фразеологічні інновації ще раз підкреслюють той факт, що між компонентами мімічної фразеологічної одиниці, їх генетичними прототипами – відповідними мімічними знаками, існує тісний подвійний зв’язок. Саме цей зв’язок сприяє контекстуальному оновленню ФО через розширення фразеологічної структури фразеологічного образу.

PHRASEOLOGICAL UNIT *KRĘCIĆ NOSEM* IN CORPUS OF TEXTS IN POLISH LANGUAGE

Oksana LOZYNSKA

L’viv Ivan Franko National University
1, Universytets’ka Str., L’viv, 79000, e-mail: oxanalozynska@rambler.ru
The Chair of Polish Philology

The article covers peculiarities of functioning the phraselogical unit *kręcić nosem* in the corpus of thexts in the Polish language, the prototype and inner form of which are expressed in the linear description of corresponding mimical sign. Normative structure and motivational base are distinguished, that is the corresponding mimical sign, phraselogical unit *kręcić nosem*, functional changes of phraseological units are distinguished and grouped, most typical innovations of that phraseological unit are determined and an attempt is made to find reasons of their appearance.

Key words: phraseological unit, mimical sign, phraseological norm, phraseological innovations, phraseological modification, phraseology of sign nomination, corpus of texts of the Polish language.

Стаття надійшла до редколегії 17.11.2008
Прийнята до друку 26.12.2009